

Dokumentumbeszerzési gyakorlatok az SZTE Klebelsberg Könyvtárban

A Szegedi Tudományegyetem (SZTE) Közbeszerzési Szabályzata¹ az SZTE Klebelsberg Könyvtár hatáskörébe rendeli a könyvtári dokumentum-beszerzéssel kapcsolatos feladatokat, mégpedig nemcsak a könyvtári állomány gyarapításának céljára beszerzett példányokra vonatkozóan, hanem az egyetem valamennyi egységét érintve. Ez azt jelenti, hogy nemcsak a könyvtárban elhelyezésre kerülő, illetve nemcsak a könyvtár költségvetésének terhére vásárolt kiadványok beszerzése és állományba vétele a feladatunk, hanem az oktatói munkát közvetlenül támogató, tanszékeken elhelyezett dokumentumok gyarapítása, de legalábbis ezen beszerzések felügyelete. Ilyen módon a könyvtár az egyetemi vagyon felett őröködő központi szereplővé vált a könyvtári dokumentumok terén.

A beszerzéseket tekintve elmondhatjuk, hogy az SZTE Klebelsberg Könyvtár és az egyetem oldaláról nézve is több részből álló, sokszereplős, rendkívül összetett folyamatról beszélhetünk, amelyek az egyes beszerzendő dokumentumtípusok specialitásai miatt is eltérnek egymástól. Az 1. ábrával ezt próbáltuk illusztrálni.

1. ábra. A beszerzési folyamat egyetemi résztvevői

Szakreferensi Osztály

A szakreferensektől és az egyetem egységeitől egyaránt érkehetnek beszerzési igények bármely dokumentumtípusra, míg az Állománygyarapítási Osztály

¹ A Szegedi Tudományegyetem Közbeszerzési Szabályzata. <https://u-szeged.hu/download.php?docID=2245> (2022. október 14.)

és a Tartalomszolgáltatási Osztály – mint végrehajtók – a beszerzésért felelős egységekként vannak jelen a folyamatban. Az igényelt dokumentum típusa határozza meg, hogy melyik osztályhoz kerül a feladat, azaz ki végzi az adott beszerzést. Ahogyan az ábra színei is mutatják, például a nyomtatott belföldi folyóiratok előfizetése az Állománygyarapítási Osztály, míg a nyomtatott külföldi folyóiratok megrendelése a Tartalomszolgáltatási Osztály feladata.

2. ábra. A dokumentumbeszerzésben résztvevő egységek kapcsolatrendszere

Először a könyvtári használatra szánt dokumentumok gyarapítását mutatjuk be. Ezen igények jellemzően a szakreferensektől érkeznek. A Szakreferensi Osztály 2006-ban jött létre, jelenleg 25, szakreferensi feladatot ellátó munkatársunk van², ebből 11-en a Szakreferensi Osztály tagjai, és teljes munkaidőben ezt a feladatkört látják el, míg 14-en szervezetileg más egységhez tartoznak, háttérmunkában illetve részmunkaidőben végzik ugyanezeket a feladatokat. Különbséget jelent még a felügyelt szakterületek száma, illetve nagysága: egy-egy főállású szakreferenshez egész karok tartoznak (pl. orvos- és élettudományokat két karon is oktatnak), míg a más osztályról bedolgozók általában néhány tanszékkal, intézettel foglalkoznak. A kiválasztás során nem a könyvtáros diplomát, hanem a szakterületi végzettséget tartjuk fontosabbnak, de ezen kívül még számos készséget és képességet vizsgálunk, köztük soft skillket. A szakreferensek legfőbb feladata a szaktájékoztató, az oktatókkal, kutatókkal való kapcsolattartás, a felhasználóképzés, valamint a gyűjteményszervezés, azaz a folyamatos állományrevízió, gyarapítás és selejtezés.

A témánk szempontjából ezek közül a gyarapítási feladatokat emelnénk ki. A szakreferensek döntése határozza meg, hogy mely kiadványok és hány példányban található meg a könyvtárban. Feladatuk tehát a könyvtári elhe-

2 Az Ön könyvtárosa. <http://www.ek.szte.hu/az-on-konyvtarosa/> (2022. október 14.)

lyezésre szánt könyvek igénylése, amire a Corvina integrált könyvtári rendszer JavaACQ modulját használjuk. A kollégák nemcsak az igényt rögzítik, hanem meghatározzák az egyes példányok példánytípusát, döntenek a raktári illetve a szakolvasótermi elhelyezésről (irányítás). Ahogyan a nagy könyvtárak zömében, nálunk is lényegében négy forrásból kerülnek dokumentumok a könyvtárba: vásárlás, ajándékozás, csere útján, valamint kötelezpéldányként.

A szakreferensek rendelkezésére szakterületenként meghatározott éves keret áll, amit lényegében szabadon költhetnek el dokumentumokra. A keretösszegek meghatározásánál figyelembe vettük az egyes szakok hallgatói létszámát, a fogyasztói árak illetve a könyvpiac változásait, a szakterület aktualitásait. A szakreferensek feladata a könyvpiac folyamatos figyelése, azaz kiadói oldalak, webáruházak, hírlevelek monitorozása. Mivel prioritást élvez a kurzusirodalmak beszerzése, így több-kevesebb sikerrel oktatóktól is kérünk és várunk vételi javaslatokat, illetve próbáljuk megvásárolni a kurzusokhoz kapcsolódó kötelező és ajánlott irodalom jegyzékein felsorolt tételeket is.

Beiratkozott olvasóink számára lehetőséget biztosítunk arra, hogy egy, a honlapunkon közzétett űrlap³ segítségével juttathassák el hozzánk javaslataikat – a kért kiadványok beszerzéséről szintén az adott szakterület referense dönt.

Beszerzési javaslat

Bejelentkezve: Puskás Nikoletta **Kijelentkezés**

Minden vastag keretes mezőt, valamint minden választható kérdést kötelezően ki kell tölteni!

Az Ön neve:

oktató PhD hallgató hallgató egyetemi dolgozó városi olvasó

A Ön értesítési címe (e-mail cím vagy mobil szám)

Kar:

Szervezeti egység:

Kérjük adja meg az Ön által ismert adatokat:

Szerző:

Cím:

Kiadó:

Kiadás helye:

Kiadás éve:

ISBN:

Terjedelem: oldal

Ár:

Megjegyzés:

3. ábra. Űrlap a beszerzési javaslatok számára

3 Olvasói beszerzési javaslat. <https://beszjav.ek.szte.hu> (2022. október 15.)

Vásárlás mellett ajándék könyvekkel is gyarapszik az állományunk. Általánosságban elmondható, hogy minden ajándékot köszönettel elfogadunk, de fenntartjuk a jogot a válogatásra, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy könyvlistát kérünk, és a szakterületileg érintett szakreferensek eldöntik, hogy mely kiadványokra tartunk igényt.

A kül- és belföldi cserepartnereinktől kapott ajánlati listákat szintén a szakreferensek nézik át, ők válogatnak a jegyzékekről. A kötelezpéldányok esetében pedig az irányítás a feladatuk.

Minden felsorolt példában a tényleges beszerzés, a szállítópárnerekkel való kapcsolattartás, a logisztika, a számlakezelés, az érkeztetés már az Állománygyarapítási Osztály feladata és hatásköre.

Állománygyarapítási Osztály

Az előzőekben leírtak szerint a könyvtár költségvetésének terhére beszerzett dokumentumok köréről, azok elhelyezéséről, szolgáltatási paramétereiről a szakreferensek döntenek, azonban könyvtári dokumentumot vásárolni minden egyes egyetemi egységnek jogában áll. A jogosultság mellett a legtöbb egység esetében komoly igény is tapasztalható, amely részben történeti okokra vezethető vissza. A 2004-es könyvtári integráció (azaz a Tanulmányi és Információs Központ megépülése) előtt több tucat kisebb-nagyobb kari, klinikai, tanszéki, intézeti könyvtár létezett, a városban szétszóródva működő egyetemi épületek zömében működött önálló könyvtár. A szakképzett könyvtáros, az önálló gyarapítási keret, gyűjteményszervezési politika éppúgy jellemzőjük volt, mint a saját kölcsönzési szisztéma, adott esetben valamilyen adatbázis vagy integrált könyvtári rendszer használata. Az oktatók, a kutatók és a hallgatók egyaránt hozzászótkak ahhoz, hogy a napi munkájukhoz szükséges dokumentumok szinte karnyújtásnyira vannak, a nap bármely szakában elérhető. A legfrissebb szakirodalom beszerzése is könnyedén megoldható volt, hiszen a tanszéki ügyintézőn vagy könyvtároson keresztül közvetlenül intézhettk. A példányokon csak egy kisebb közösségnek kellett osztoznia, a hozzáférés gyors, biztos, könnyen megoldható volt.

A könyvtári integrációval azonban több mint 70 gyűjtemény költözött egy épületbe, és az intézeti könyvtárak fent részletezett előnyei elvesztek. Az áthidaló megoldást az úgynevezett letétbe adás jelentette. Az eljárásrend fejlődéstörténete szintén megérdemelne néhány bekezdést, de most csak a jelenleg érvényes szabályozásra⁴ szeretnénk kitérni: az igénylésre formanyomtatványo-

4 A nyomtatott könyvek beszerzésének igénylése (eljárásrend). <http://www.ek.szte.hu/nyomtatott-konyvek-beszerzesenek-igenylese/> (2022. október 14.)

kat rendszeresítettünk⁵, és kizárólag az adott témaszám esetében illetékes kötelezettségvállaló és a pénzügyi ellenjegyző aláírásával ellátott igénylőlapokat fogadjuk el. Semmilyen beszerzés nem indul ennek hiányában. Minden letéti példányra vonatkozóan meg kell adni egy egyetemi dolgozót, aki a beszerzett példányt személyes használatába veszi, megőrzéséért, visszaszolgáltatásáért személyes anyagi felelősséget vállal. Az egy felelősségvállaló néven lévő letéti állomány nagyságát maximalizáltuk, ez legfeljebb 60 példány lehet. A letéti kölcsönzés időtartamát maximum öt évben határoztuk meg, amely kérésre megújítható. Egy-egy ilyen ötéves periódus végén az érintett letéti példányokat bekérjük, ellenőrzést végzünk. Az adminisztrációra a Corvina integrált könyvtári rendszer JavaCIRC modulját használjuk.

Ugyanakkor az is elmondható, hogy az egyetemen szükségszerűen merülnek fel olyan beszerzési igények, amelyek a könyvtári működés keretei között nehezen vagy egyáltalán nem értelmezhetők, mert például a kért példány nem kerül ténylegesen az egyetem tulajdonába, így nincs értelme az állományba vételnek. Többek között ilyenek a reprezentációs célú beszerzések.

Néhány hasonló, minősített esetben a könyvtár előzetesen engedélyezheti az egység számára a kiadványok saját hatáskörben történő beszerzését. Erre a Modulo nevű folyamattámogató keretrendszerben külön űrlapot rendszeresítettünk, ahol lehetőség van az igény leírására, a releváns dokumentumok csatolására, valamint az engedélyezés is jól nyomon követhető.

A témánkhoz való kapcsolódást pedig az adja, hogy valamennyi letétbe kerülő dokumentum beszerzése, letéti állományba vétele szintén a könyvtár, konkrétan az Állománygyarapítási Osztály munkatársainak a feladata, hiszen ahogy korábban már említésre került, a Közbeszerzési Szabályzatunk kimondja, hogy könyvtári dokumentumbeszerzésre csak az SZTE Klebelsberg Könyvtár jogosult. Mindez általunk kidolgozott szigorú, rögzített eljárásrend mentén történik.

A már említett Közbeszerzési Szabályzat szerint a könyvtári dokumentumok beszerzéséhez kapcsolódó számlák kifizetését intéző Pénzügyi Iroda csak azoknak a számláknak a kiegyenlítését hagyja jóvá, amelyekben a leszállított példányok leltári száma is szerepel, illetve a könyvtár előzetesen engedélyezte a saját hatáskörű beszerzést – ily módon a könyvtár megkerülhetetlen szereplővé vált, aminek eredménye egy átláthatóbb, észszerűbb, gazdaságosabb gyarapítási rendszer.

⁵ Beszerzés egyetemi egységek számára. <http://www.ek.szte.hu/beszerzes/#belfoldi> (2022. október 14.)

Tartalomszolgáltatási Osztály

Eddig zömmel a nyomtatott dokumentumok gyarapításáról esett szó, de legálább ilyen izgalmas terület az elektronikus dokumentumok beszerzése, amelyért a Tartalomszolgáltatási Osztály a felelős. A könyvtár legfiatalabb osztálya 2017-ben vált ki az Állománygyarapítási Osztályból. A szervezeti átalakítása célja az volt, hogy az elektronikus dokumentumok beszerzése, valamint a kutatástámogatási és a repozitóriumokkal kapcsolatos feladatok egy osztályon belül kapjanak helyet.

Az új osztály profilját részben az is meghatározta, hogy a más osztályról áthelyezett munkatársak milyen képességekkel, előismeretekkel rendelkeztek, így beszerzési, állománygyarapítási vonalon az új osztályhoz kerültek a következő dokumentumtípusok:

- e-könyvek,
- külföldi nyomtatott és e-folyóiratok,
- e-kollekciók, online gyűjtemények,
- adatbázisok,
- open access (OA) publikációs kvóták.

Nehezíti a dolgunkat, hogy egy olyan egyetem igényeit kell kielégítenünk, amely tizenkét karral (és a hozzá tartozó klinikákkal) rendelkezik (az SZTE-n csak egy állatorvostudományi kar hiányzik, minden más terület képviselteti magát).

Közbeszerzési Szabályzatunk 2021-ben történt módosítása egyértelműsítette a korábbi helyzetet az egyetemen, amikor például a szakirodalmi adatbázisok beszerzésére a könyvtáron kívül a Beszerzési Igazgatóságnak és az Informatikai és Szolgáltatási Igazgatóságnak is volt jogosítványa, ami magától értetődően okozott némi káoszt. A szabályzat módosításának mellett azon előnye, hogy a beszerzések egy kézben futnak össze, így garantálni tudjuk a duplumbeszerzések elkerülését, a legkedvezőbb ajánlatok kiszűrését, a beszerzett tartalmak visszakereshetőségét. Bár még mindig tűnnek fel olyan adatbázis-előfizetések az egyetemen, melyek ügyintézését korábban a másik két egység folytatta le, de hamarosan tiszta képet fogunk kapni a tényleges állományról.

Adatbázisok

E-forrás-állományunk nagy részét az e-kollekciók és adatbázisok címei teszik ki, melyeknek nagy részét az Elektronikus Információs szolgáltatás Nemzeti Programon⁶ (EISZ) keresztül szerezzük be. Ez átveszi tőlünk a közbeszerzés és

⁶ Elektronikus Információs szolgáltatás Nemzeti Program. <https://eisz.mtak.hu/index.php/hu> (2022. október 14.)

az ügyintézés terheit,⁷ de a fennmaradó saját ügyintézésű adatbázis-állomány beszerzése is bőven elég feladat elé állít minket. Pontosán ezért, évről évre keressük az alkalmat, hogy mikor, melyik, már előfizetett adatbázist lehet a folyamatosan bővülő EISZ beszerzési portfólióba áttenni, levéve ezzel a beszerzés terhét a saját vállunkról, valamint kihasználva a konzorciumi kedvezményeket is.

Mivel az SZTE „központi” EISZ forrásai igencsak limitáltak, egy ideje már kari forrásokat is bevonunk EISZ-portfólióink bővítésébe, a kari előfizetések EISZ-be vitelével. A már meglévő adatbázis-előfizetések éppúgy 12 havi időszakokra szólnak, mint ahogyan az EISZ köti a szerződéseket. A lejáró előfizetés és a létrejövő EISZ-es előfizetés sajnos gyakran nem illeszkedik egymáshoz: átfedések vagy hiátusok lehetnek az időszakok között. Az átmenet időeltolódásával meg kell küzdeni: jóváírás formájában az átfedő időszakra, vagy az átmeneti szolgáltatáskimaradás felvállalásával.

Az EISZ éves munkatervéhez⁸ is igazodnunk kell, ami olyan esetekben jelent problémát, amikor például az igénylő egyetemi egység azonnal akarja az online forrás beszerzését, különben a rá szánt pénzügyi kerete lezárul. Mérlegelési lehetőségünk ilyen esetben nincs, hiába tartanánk logikusnak az MTA vezetete beszerzést.

Kiadói adatbázisok esetén nincs sok kétségünk afelől, hogy unikális tartalmat fogunk kapni, de az aggregátor adatbázisoknál már nagyon figyelniük kell, hogy egy újonnan beszerzett/beszerzendő szolgáltatás mekkora részben mutat átfedést a meglévő állományunkkal, mekkora része az open access tartalom, és mekkora részt ad ki végül az unikális állomány. Ennek vizsgálatára átfedésanalíziseket végzünk. Ez gyakran kézzel történik, de nagy tömegű adat elemzéséhez gépi segítségre van szükségünk. Két éve áll rendelkezésünkre az MTA EISZ Compass adatbázisának átfedésanalízis modulja, amely minden korábbinál részletesebb kimutatásokra, sőt immár tudományometriai elemzésekre is képes.⁹

Az online gyűjteményeknél a használat kimutatása és az igényfelmérés speciális módon történik. Az igények – kivéve, ha nem a későbbiekben tárgyalandó módon jelentkeznek – adatbázisok, illetve gyűjtemények esetén nagyon nehezen mérhetők fel. Határozott igény az intézmény polgárai részéről legjobb esetben is egy-egy konkrét dokumentummal kapcsolatban merül föl. Az ilyen

7 Lencsés Ákos – Sütő Péter: Online tartalmak konzorciumi beszerzése. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 27. évf. 2018. 11. sz. 28–33. p.

8 EISZ – Éves munkaterv. <https://eisz.mtak.hu/index.php/hu/informaciok.html> (2022. október 14.)

9 Compass. A Magyarországon elérhető elektronikus tudományos tartalmak keresőfelülete. <https://compass.mtak.hu> (2022. október 14.)

igényeket kell a könyvtárosoknak szolgáltatóként összegezniük, és egy kritikus tömeg felett adatbázisra „beváltani”.

Minden más esetben az igényfelmérés általános nulladik lépése a próba-hozzáférés kérése szokott lenni. Ennek során a szolgáltató vagy a kiadó – az előfizetéshez hasonlóan – az egyetem teljes hálózatára megnyitja az adott terméket 30–90 nap futamidőre. Ezalatt mind a könyvtárosoknak, mind a leendő felhasználóknak alkalmuk nyílik a termék kipróbálására és használatára. Sajnos az ilyen hozzáférésekről a legritkább esetben érkeznek felénk konkrét visszajelzések, de a próbaidőszak lejártával felhasználási statisztikát kapunk a tartalomszolgáltatótól. Előfordul olyan meggyőző eredmény, amikor a forrást rögtön beszerzésre javasoljuk, de legtöbb esetben csak a képzeletbeli igénylistánkra kerülnek fel a sikeresebb források, és várják, hogy egy lemondott adatbázis helyett esetleg beszerzésre kerülhessenek.

A lemondásokról és megújításokról az előfizetés megújítása előtti statisztika-ellenőrzés során döntünk. Ha azt tapasztaljuk, hogy adott forrás használata minden erőfeszítésünk ellenére 2 éven keresztül tartósan alacsony marad (azaz előfizetése lényegesen többbe kerülne, mint ha a letöltött cikkeket, fejezeteket bankkártyával egyesével megvettük volna), az adatbázis lemondásra kerül.

Nem pusztán a saját felhasználási statisztikáinkat figyeljük, hanem – lehetőség szerint – más, hasonló méretű intézményekét is. Ezáltal el tudjuk helyezni magunkat a „használati ranglétrán”, és egyértelművé válik, hogy az általunk szubjektíven megfelelőnek ítélt használat objektíven is megfelelő-e. Erre az intézményi összehasonlításra az EISZ statisztikai oldala nyújt lehetőséget.¹⁰ Természetesen az almát kell összehasonlítani a körtével, de még így is számos referencia-intézményt tudunk kijelölni adatbázisonként, amelyekkel el tudjuk végezni az összehasonlítást. Orvosi tartalmak esetén például kielégítő eredmény, ha a Semmelweis Egyetem után másodikként végzünk.

Nemcsak az aktív használatot mérjük, hanem a használati igényeket, az úgynevezett visszautasítás-statisztikákat is figyeljük.¹¹ Semmi sem mutatja és összegzi olyan világosan az intézményi igényeket, mint ezek a statisztikák, akár a dokumentumok, akár a gyűjtemények szintjén.

Kurrens külföldi folyóiratok

Folyamatosan monitorozzuk, hogy a kurrens, külföldi folyóirat-előfizetéseink közül mely kiadónál gyűlik fel olyan kritikus mennyiségű igény, melyet már érdemesebb egy online folyóirat-kollekcióval kiszolgálni. Akik folyóirat-beszerzéssel foglalkoznak, tudják, hogy a kurrensen, címenként előfizetett fo-

10 Az EISZ konzorcium adatbázisainak 2022 első félévi statisztikai jelentése. <https://eisz.mtak.hu/index.php/hu/adatbazisok/hasznalati-statisztika.html> (2022. október 14.)

11 Lásd még: turnaway, access denied statisztikák.

lyóiratok a legdrágábbak. Még az egyszerű listaárhoz képest is többre kerül az előfizetésük, hiszen a közbeszerzési tendert nyert szállító cégek a kiadói listaárra építik rá saját hasznukat. Egy kiadói online gyűjteménnyel összevetve a könyvtári járulékos munkaigény is sokkal jelentősebb a kurrens folyóiratok esetén.

Tapasztalataink szerint időnként meglepően alacsony az átváltási-megtérülési arány az adott kiadó kurrens folyóirat-előfizetési és ugyanazon kiadó komplett online folyóirat-gyűjteménye között. Ez az átváltási-megtérülési szám természetesen sokkal alacsonyabb is lehet, ha eleve egy államilag támogatott, EISZ-es online csomagra váltjuk be a kiadói kurrens címeket. A megtérülő átváltási arányt nehéz számszerűsíteni, de egy kiadóhoz tartozó 20–30 meglévő, előfizetett folyóirat esetén már biztos, hogy megéri inkább egy átfogó kiadói online gyűjteményt előfizetni.

A kurrens folyóiratokat eddig egy 3 éves tender keretében szereztük be. A több évre szóló szerződésnek komoly előnye, hogy a futamidő nagy részében cselekvési szabadságot biztosít a hirtelen jött igények kielégítésében: a nagy online kollektciók tartalmában bekövetkezett nemkívánatos változásokra, illetve év közbeni tartalomvesztésekre ezen tender keretén belül tudunk reagálni, pótlólagos megrendeléseket leadni. Az egyéves szerződések esetében csak korlátozottan van erre lehetőség, hiszen a tender címlista kiírása után már nincs mód a módosításokra. Ugyancsak bajosan szolgálja ki az év közben felmerülő pályázati megrendelési igényeket egy egyéves tender. Kicsi az esélye, hogy a pályázati beszerzési igények pont abban a rövid időablakban érkeznek, amikor még lehetőség van a címlisták módosítására. Közbeszerzési eljárás nélkül pedig szinte lehetetlennek tartjuk, hogy a szükséges három érvényes árajánlatot Magyarországon bárki be tudná szerezni.

A fentiekből következően a kurrens külföldi folyóirat-beszerzés egy SZTE-méretű egyetemen csak kisegítő funkcióval bír, egyfajta finomszabályzó szerepet tölt be. Feladata a nagy online kollektciók által nem szolgáltatott hiányok kitöltése.

A korábban említett átváltási lehetőségek megfigyelésén túl egy másik eszközzel is igyekszünk minél kisebb összegre szorítani ezt az egyáltalán nem gazdaságos beszerzési formát. Minden évben legalább egyszer ellenőrizzük, hogy az EISZ-es és EISZ-en kívüli adatbázisaink folyamatos frissítései során bekebeleztek-e olyan címek, melyek feleslegessé teszik a kurrens előfizetések egy részét. Legutóbb a De Gruyter kiadó növekedéséből adódó adatbázis update eredményezte azt, hogy az Állam- és Jogtudományi Kar kurrens címeinek 20%-át lemondhattuk, mert a cégcsoportba újonnan bekebelezett, leányvállalattá váló korábbi versenytársak állománya feleslegessé tette azokat. Az ilyen „fogások” nem mindennapiak, és az állományrész folyamatos, tervszerű csökkenése miatt

egyre kisebb is az esély rá. Amiatt sem kedveljük a kurrens folyóirat-előfizetéseket, mert a járulékos munkaerő-ráfordítás esetükben igen jelentős. A közbeszerzés viszontagságai, az intézményszintű igények begyűjtésének nehézségei, a tételenkénti számlázás, a nyomtatott címek számonkénti érkeztetése, kézbesítése a tanszékekre, az online címek működésének folyamatos ellenőrzése az állományrész csekély méretéhez képest aránytalanul sok munkát jelent.

E-könyvek

Az e-könyvek intézményi beszerzése még mindig nehézkes. A magyar e-könyvek esetén nincs meg az az üzleti háttér, illetve szolgáltatói infrastruktúra, ami a megrendeléseket ki tudná szolgálni. Amit nem tudunk a Szaktárs platform¹² beszerezni előfizetés keretében, kollekciónként, azt intézményként nem tudjuk szolgáltatni még sikeres előfizetés esetén sem. A leggyakoribb nagyon problémás kombináció, amikor az igényelt e-könyv ellenértéke csak bankkártyás fizetéssel egyenlíthető ki, és egy szimpla pdf-fájlt kapunk a rendelés eredményeként.

Az előfizetéses e-könyv beszerzési forma egy másik problémakör. Az e-könyvek vásárlásával kapcsolatban elvárás lenne, hogy egyszeri vétel keretében a dokumentum örökjogon egy intézményi használatra alkalmas platformon elérhető maradjon, továbbá semmilyen további költség ne terhelje. Annyi dokumentumot kell előfizetéses rendszerben évente újra és újra megújítani, hogy az e-könyvek esetében ez már nem látszik kivitelezhetőnek. Ugyanezt gondoljuk a járulékos, éveken átnyúló beszerzési költségekről, mint például a platformfenntartási díj. Egy egészen jelképes összeg is akadály lehet a beszerzésnek, hiszen azt követően pár hónappal az erre szánható pénzügyi keret lezárul. Évről évre újat találni és a költséget e-könyvenként adminisztrálni nagyon hamar megoldhatatlan feladattá válhat, ha erre nem áll rendelkezésre egy fix forrás.

Nemzetközi vonalon az egyes e-könyvek beszerzése iránti hajlandóságot nagyban lehet növelni, ha közelítjük az e-könyv árát a nyomtatott könyvéhez. Erre lehetőséget ad az, hogy – főleg az aggregátor platformokon – választhatunk az egy-, három- és korlátlan felhasználás e-könyv verziók közül, ahol az egyfelhasználós már egészen olcsónak tekinthető, miközben teljesít minden fent említett kritériumot. A veszély, miszerint ugyanazt a könyvet (tulajdonképpen példányt) egyszerre többen szeretnék olvasni, és ebből ütközések keletkeznek, tapasztalatunk szerint ritkán áll fenn. Az e-könyvekből a szükséges oldalak, fejezetek gyorsan exportálhatók, és mivel az online olvasás alapvetően nem túl kényelmes, így online olvasóink nem töltenek túl sok időt a felületen. A mégis előforduló ütközéseket, felhasználószám-túllépést a már emlegetett

12 A Szaktárs adatbázis portál nyitóoldala. <http://szaktars.hu> (2022. október 14.)

visszautasítási statisztika tudja kimutatni, ami alapján korrigálni lehet az alultervezett példányszámot. A kölcsönzés, vagyis saját gépre való DRM-es letöltés megadott időtartamra, szintén opció ezeknél a kiadványoknál. Egyfelhasználós e-könyvek esetén háromhetes kölcsönzés már jelentősebb számban okozhatna ütközéseket, így ezeknél az e-könyveknél a kölcsönzési opciót letiltottuk.

Külföldi kiadású e-könyvek esetén alapprobléma, hogy a legfrissebb kiadványok címenkénti megrendelése a kiadói platformokon nem lehetséges, azok csak nagyobb gyűjteményként, és gyakran csak előfizetéses rendszerben érhetőek el. Az aggregátor platformok ugyan lehetőséget biztosítanak az egyszeri, címenkénti, örökjogú vásárlásra, sőt a felhasználószám is flexibilisen állítható, de a legkurrensebb címek itt sem lesznek elérhetőek.

A fenti problémát látszanak áthidalni az aggregátor cégek által indított föderatív e-könyv megrendelő felületek (mint a ProQuest OASIS¹³ és az Ebsco GOBI¹⁴), melyek a kiadói platformokról menedzselik a legfrissebb e-könyv megrendeléseket is, egyszeri vásárlással és a címek szintjén. Sajnos jelen cikk megírásáig nem sikerült alaposabban kipróbálni a felületeket, mert azok „beüzemeléséhez” konkrét beszerzési igényekre lenne szükség. Emellett a kiadói lefedettség sem teljes a fenti szolgáltatások esetén. A leggyakrabban igényelt Springer–Nature e-könyvek beszerzésére például ezek sem kínálnak megoldást.

Fontos lenne, hogy e-könyv állományunkat a primer kiadói platformokon tudjuk gyarapítani, ne az aggregátorokén. Összehasonlítva egy aggregátor és egy kiadói felületen megvett, előfizetett e-könyv kollekció használati statisztikáját, azt tapasztalhatjuk, hogy a kiadói felületen beszerzett dokumentumok iránt sokkal nagyobb az érdeklődés, jobb a használati statisztikája. Ennek oka, hogy a kiadói felületek az e-könyvektől függetlenül is látogatottak a folyóiratok és az open access tartalmak miatt, így az itt beszerzett e-könyveket jó eséllyel gyorsabban felfedezik az olvasók. Hiába teszünk meg könyvtárosként minden lehető lépést, hogy katalógusokban és Discovery rendszereinkben tükröztessük, visszakereshetővé tegyük a beszerzett tartalmakat,¹⁵ a tapasztalat azt mutatja, hogy azoknak a forrásoknak lényegesen jobb a használata, melyek a Google találatai között megjelennek. A Google azonban csak a kiadói oldalakon tud keresni, az aggregátor platformok láthatatlanok számára.

13 A ProQuest OASIS nyitólapja. <https://about.proquest.com/en/products-services/OASIS/> (2022. október 14.)

14 Az Ebsco GOBI nyitóoldala. <https://www.ebsco.com/products/gobi-library-solutions> (2022. október 14.)

15 Hoczopán Szabolcs: Online források a hagyományos katalógusokban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 65. évf. 9. sz. 464–466. p.

Open access kvóták

Formabontó ugyan, de mégis egyfajta beszerzésnek kell tekinteni a publikáláshoz köthető, elsősorban open access kvóták előfizetését. Formabontó, mert olyan beszerzési alapfogalmak, mint a három árajánlat, szerződés, megrendelés stb. esetükben nem értelmezhető.

EISZ-előfizetőként természetesen az open access publikációs kvótáink legnagyobb részét az általuk megkötött úgynevezett „Read and Publish”, vagyis az olvasást és a publikálást egyben kezelő szerződések biztosítják.¹⁶ Azonban – ahogy az adatbázis-hozzáférések esetében –, úgy az open accessnél sem tudja az EISZ az SZTE minden igényét kiszolgálni, hiszen a portfóliójába be nem kerülő szolgáltatókkal publikációs szerződést sem tud kötni számunkra.

Az SZTE-n futó open access támogatási projekt viszont messze túlmutat az EISZ-es forrásokon, így számos saját publikációs szerződésünk, valamint egyedi publikáció „beszerzésünk” van. A különböző szerződések és kvóták egy egységes oa-támogató szolgáltatás¹⁷ részét képezik, kiegészülve számos egyéb, publikálást támogató szolgáltatással.¹⁸ A Szegedi Tudományegyetem már több, saját jogú Read and Publish szerződést kötött hagyományos kiadókkal, valamint depozitos tagsági szerződéseket az arra méltó, tisztán nyílt hozzáférésű kiadókkal. Ezek a szerződések arra alkalmasak, hogy a mindennapi számlázási ügymenetet jelentősen meggyorsítsák és 10%-tól akár 100%-ig publikációs kedvezményt biztosítsanak a listaárból. Természetesen, ahogy adatbázisokkal sem lehet minden tartalmat lefedni, úgy ezekkel a publikációs szerződésekkel sem lehet minden publikációs igényt kielégíteni. A fennmaradó, immár listaáras számlákra ugyanaz vonatkozik, mint a kurrens folyóirat-előfizetésekre: lényegesen több adminisztratív munka van velük, mint a nagy szerződésekhez tartozó publikációkkal.

Az évek során két nagy, tisztán oa-kiadóval, a FRONTIERS-vel és az MDPI-vel szakítottuk meg az együttműködést, mert a predátorokra jellemző szerkesztőségi politikájuk nem tette lehetővé a kiszámítható együttműködést.¹⁹

A Közbeszerzési Szabályzatban az egyetem könyvtárunkhoz rendelte az egyéb, központilag nem támogatott, tanszéki, kutatói publikációs számlák ügy-

16 Gaálné Kalydy Dóra: A kiadókkal kötött Read and Publish szerződések, és a nyílt hozzáférésű publikálás hazai lehetőségei. = Open Science. Nyílt tudomány magyar szemmel. Szerk. Gaálné Kalydy Dóra. Budapest, MTA KIK. 2021. 53–59. p. (<https://doi.org/10.36820/MTAKIK.KOZL.2021.OpenS.3>)

17 Szerzői Eszköztár. <http://szerzoknek.ek.szte.hu/tamogatott-oa-publikalas/> (2022. október 14.)

18 Kevházi Katalin: Nyílt hozzáférés a gyakorlatban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 63 évf. 2016. 5. sz. 193–197. p.

19 M Ángeles Oviedo-García: Journal citation reports and the definition of a predatory journal. The case of the Multidisciplinary Digital Publishing Institute (MDPI). = Research Evaluation, 30. évf. 2021. 3. sz. 405–419. p. <https://doi.org/10.1093/reseval/rvab020>

intézését is. Az oa-ra jellemző speciális vonások (pl. nincs három árajánlat, szerződés, megrendelés, a számla dátuma megelőzi a kísérő dokumentumokét) az SZTE Beszerzési Igazgatóság számára nehezen kezelhetővé tették az ilyen számlák ügyintézését.

Számunkra – amellet, hogy már ismerős volt a feladat –, mindez lehetőséget nyújtott arra is, hogy az adminisztráció során gyűjtött adatok révén rálátásunk legyen az intézmény valamennyi open access-igényére. A fenti elszórt kéréseket – ahogyan ezt az e-forrásokkal is tettük már – beválthatjuk gazdaságosabb tagsági, esetleg Read and Publish szerződésekre. Az Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE) adatbázis esetében már a kombinált olvasási és publikációs igények indítottak bennünket arra, hogy csatlakozzunk a konzorciumhoz, ezzel nullázva azt a nagy mennyiségű, listaáras IEEE-számlát, amely korábban a mindennapjainkban megjelent.

Rezümé

Tanulmányunkban bemutattuk a szakreferensi feladatkör állománygyarapítást érintő részterületeit, illetve az egyetemi közegben lefolytatott dokumentumbeszerzések sajátosságait és nehézségeit, illetve áttekintettük a gyarapítás eredményességéért felelős osztályok tevékenységét. Összegezve elmondható, hogy – legyen szó akár hagyományos nyomtatott, akár e-dokumentumokról vagy a még kevésbé megszokott publikációs kvótákról – az SZTE Klebelsberg Könyvtár célja: átlátva a piaci lehetőségeket, azokat egyeztetve az egyetem igényeivel, a rendelkezésére álló korlátozott költségvetésből minél jobban kiszolgálni a kéréseket, és örködni az egyetem vagyona fölött. Mindehhez szerencsére megvan a megfelelő külső és belső kapcsolatrendszerünk, egyetemi felhatalmazásunk és támogattságunk.

The practices of document acquisition at University of Szeged, Klebelsberg Library

Our study focuses on the subdomains of the subject librarians' responsibility concerning the acquisition, the peculiarities and difficulties of document acquisition in the university environment, and surveys looks over the activities of the departments responsible for the effectiveness of the acquisition. In summary, the goal of the SZTE Klebelsberg Library is to match market opportunities with the needs of the university, to better meet the requirements from the available limited budget, and keep guard over the university assets whether it is a question of traditional print documents, e-documents or the still less familiar publication quotas. For all this we fortunately have good internal and external connections, university authorization and support.

HOCZOPÁN SZABOLCS
osztályvezető
SZTE Klebelsberg Könyvtár, Tartalomszolgáltatási Osztály
ORCID: 0000-0002-7892-9974

NAGY ANITA
osztályvezető
SZTE Klebelsberg Könyvtár, Szakreferenci Osztály
ORCID: 0000-0002-4175-0620

PUSKÁS NIKOLETTA
osztályvezető
SZTE Klebelsberg Könyvtár, Állománygyarapítási Osztály
ORCID: 0000-0001-7102-1966